
**«ԲՆԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ» ՄԵԹՈԴԱԲԱՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱՎՈՐՈՒՄԸ
ԱՆԱՆԻԱ ՇԻՐԱԿԱՑՈՒ ԵՐԿԵՐՈՒՄ**

ԿԱՌԼԵՆ ՄԻՐՈՒՄՅԱՆ

Հայ մեծ գիտնական, փիլիսոփա և մանկավարժ Անանիա Շիրակացին (610/615 – 685/690) իրավամբ համարվում է բնագիտության հիմնադիրը Հայաստանում: Վաղ միջնադարի պայմաններում, երբ անտիկ գիտության նվաճումները մոռացության էին մատնվել, հայ գիտնականը ոչ միայն հետևում էր, այլև խորացնում ու զարգացնում էր անտիկ տիեզերագիտական հայեցակարգերը: Ավելին, նա առանձնացնում է բնագիտությունն ու մաթեմատիկան իբրև հետազոտության ինքնուրույն ոլորտներ, ինչը, սակայն, պահանջում էր աշխարհայացքային, գաղափարախոսական, տեսական և տրամաբանական հիմնավորում, ինչպես նաև հետազոտական համապատասխան սկզբունքների ու մեթոդների մշակում: Այլ կերպ ասած՝ անհրաժեշտ էր ապացուցել բնափիլիսոփայական և հատկապես բնագիտական հետազոտությունների օրինականությունն ու անհրաժեշտությունը քրիստոնեական աշխարհայացքի շրջանակներում՝ ի հաստատումն այդ նոր աշխարհընկալման: Իսկ քանի որ բնագիտական-մաթեմատիկական խնդրակարգը անտիկ տեսական ժառանգության անկապտելի մասն էր, ուստի տրամաբանորեն ծագում էր մի այլ խնդիր ևս, որը ներունակաբար բովանդակում էր նաև անտիկ և քրիստոնեական ուսմունքների, բանականության և հավատի, պատմամշակութային երկու տարբեր արժեհամակարգերի հարաբերակցության հարցը, ինչը մտահոգում էր դեռևս քրիստոնեության առաջին ջատագովներին:

Ձևավորվելով անտիկ աշխարհի հելլենիստական շրջանում՝ գերիշխող փիլիսոփայական տեսությունների, փիլիսոփայական ու կրոնափիլիսոփայական այլազան հոսանքների, ուղղությունների և ուսմունքների առաջացման ու դրանց միջև ծավալված գաղափարական դաժան պայքարի պայմաններում, քրիստոնեությունը չէր կարող անտեսել կամ շրջանցել հավատի ու բանականության, քրիստոնեական ուսմունքի և անտիկ գիտության ու փիլիսոփայության հարաբերակցության հարցերը, ինչը հիմնարար նշանակություն ուներ հին և նորածին բոլոր վարդապետությունների համար: Նշված հարցերի կապակցությամբ արդեն վաղ ջատագովության շրջանակներում ձևավորվեցին՝ երկու հիմնական և միմյանց հակադիր սկզբունքային մոտեցումներ՝ հանդուրժողական և մերժողական, ինչը պայմանավորված էր այն բանով, թե որ տարրն էր գերիշխում այս կամ այն ուսմունքում՝ աշխար-

հայացքայի¹նը, թե՞ ջատագովականն ու գաղափարականը¹:

Հանդուրժողական ուղղությանը պատկանող քրիստոնյա տեսաբանները հետևում էին հռչակավոր հուդայական մտածող Փիլոն Ալեքսանդրացու կամ Եբրահեցու (I դար մ.թ.ա.–I դար մ. թ.)՝ Հին Կտակարանի մեկնության ընթացքում մշակած սկզբունքներին: Ըստ Փիլոնի՝ հունական փիլիսոփայությունը և հինկտակարանային իմաստությունը հակադիր չեն, որովհետև երկուսն էլ ի վերջո սնվում են միևնույն աղբյուրից՝ աստվածային բանականությունից (լոգոսից): Սակայն դրանց միջև գոյություն ունի նաև կարևոր տարբերություն, այն է՝ եթե հինկտակարանային իմաստությունը մարգարեներին անմիջապես հաղորդված Աստծո խոսքն է (լոգոսը), ապա հունական փիլիսոփայությունը Աստծո արարած նյութական աշխարհում արտացոլված աստվածային «խոսքի»՝ լոգոսի բացահայտումն ու վերարտադրումն է մարդկային մտքի շնորհիվ:

Լոգոսի անտիկ ընկալման և հավատի համադրման, հին հունական փիլիսոփայությամբ հուդայականության հիմնավորման Փիլոն Ալեքսանդրացու փորձը II դարում յուրացվեց, վերամշակվեց վաղ շրջանի ջատագովների կողմից և լայնորեն օգտագործվեց քրիստոնեության տեսական և գաղափարաաշխարհայացքային հիմնավորման համար: Այսպես, Հուստինոս Իմաստասերի, Աթենագորասի, Թեոփիլոսի, Հիպպոլիտոս Հռոմեացու և այլոց կարծիքով՝ անտիկ միտքն իր «դրական» մասով բնավ չի հակասում քրիստոնեական ուսմունքին, վարդապետությամբ: Ավելին՝ Աթենագորասն առաջադրում է նաև հավատը բանականությամբ լրացնելու անհրաժեշտության դրույթը: Սակայն նույն ժամանակաշրջանում, այս միտումին զուգահեռ, ձևավորվում է սկզբունքորեն այլ մոտեցում անտիկ մշակույթի նկատմամբ: Հուստինոսի աշակերտ Տատիանոսն ու նրա հետևորդներն անտիկ մշակույթը համարում էին բացարձակ մոլորություն՝ «սատանայի ծնունդ»:

Անտիկ փիլիսոփայական ժառանգության վերաբերյալ ձևավորված երկու իրարամերժ դիրքորոշումները դարձան քրիստոնեական մտքի, հատկապես կրոնաեկեղեցական գիտակցության հետագա զարգացման հիմնական ուղղությունները, մտածողության չափորոշիչները, որոնք, ժամանակի ընթացքում որոշակի ձևափոխումների ենթարկվելով, պահպանվել են ցայժմ:

Հիշյալ ինդիքներն առանցքային են դառնում Կղեմես Ալեքսանդրացու (II–III դդ.) ուսմունքում: Մի կողմից նա կարևորում է փիլիսոփայության նշանակությունը աշխարհի ճանաչողության և ճշմարտության որոնման գործում, բանական գիտելիքը ավելի բարձր է դասում, քան կույր, «չլուսավորված» հավատը, իսկ մյուս կողմից՝ հետևելով Փիլոն Ալեքսանդրացուն՝ իմաստասիրությունը ենթարկում է աստվածաբանությանը: Նշված երկու դատողություններում պետք չէ հա-

¹ См. у Майоров Г. Г. Формирование средневековой философии. Латинская патристика. М., 1979, էջ 31:

կասություն որոնել, ինչպես երբեմն վարվում են հետազոտողները, քանզի մի դեպքում խոսքը վերաբերում է հավատին, այն էլ՝ «չուսավորված», իսկ մյուս դեպքում՝ աստվածաբանությանը, այսինքն՝ գիտությանը: Կղեմեսին է պատկանում «իմաստասիրությունը աստվածաբանության աղախինն է» հայտնի արտահայտությունը: Հետազոտողները, տարբեր նկատառումներից ելնելով, սովորաբար անտեսում կամ շրջանցում են նրա բանաձևի մյուս ոչ պակաս կարևոր մասը, այն է՝ իմաստասիրությունը բոլոր կոնկրետ բանական գիտությունների և արվեստների թագուհին է: Բացի այդ, պետք չէ մոռանալ, որ ջատագովի միտքը վերաբերում է աստվածաբանությանը, ոչ թե կրոնին:

Ինքը՝ Կղեմեսը, ձգտում է համատեղել ու համադրել իր իսկ ձևակերպած վերոհիշյալ երկու սկզբունքները, մշակել միջին տարբերակ, որն արտացոլված է նրա մյուս հայտնի դրույթում. իսկական, ճշմարիտ փիլիսոփայությունը հենց քրիստոնեական կրոնն է: Գոյություն ունի մեկ ճշմարիտ իմաստություն, սակայն բազում են դեպի այդ միակ ճշմարտությունը տանող ուղիները, որոնցից երկուսը՝ Հին Կտակարանը և հին հունական փիլիսոփայությունը, կրում են նախախնամության հատուկ կնիքը: Ուստի հույն փիլիսոփաները հույների յուրօրինակ մարգարեներն են: Ավելին՝ նույն նախախնամության կամքով հույներն իրենց ուսմունքների լավագույն ու ճշմարիտ մասը քաղել են Հին Կտակարանից: Այստեղից էլ տրամաբանական այն հետևությունը, ըստ որի՝ հեթանոսական փիլիսոփայությունը հաճախ ոչ միայն չի հակասում քրիստոնեական ուսմունքին, այլև քրիստոնեական վարդապետության նախապատրաստական փուլն է: Ուստի հեթանոսական փիլիսոփայությունը արժանի է և՛ հարգանքի, և՛ ուսումնասիրության, և յուրացման: Այլ կերպ ասած՝ Կղեմեսի հայեցակարգում նշմարվում է այն միտումը, ինչը հետագայում անվանվեց «փիլիսոփայության քրիստոնեականացում» և «քրիստոնեության փիլիսոփայականացում»: Ընդամին, պետք է նկատի ունենալ, որ նման հայեցակետի կարևոր դրոշմատվածներից մեկն այն էր, որ դրանով Կղեմեսը փորձում էր լուծել ջատագովական մի կարևոր խնդիր ևս. քրիստոնեական հավատի մեջ ընդգրկել իր ժամանակի ինտելեկտուալ խավին՝ աշխարհիկ գիտության և մշակույթի ներկայացուցիչներին, որպեսզի լուսավորյալ անձանց շնորհիվ հզորացվի քրիստոնեական հավատն ու ուսմունքը: Իսկ դրա համար անհրաժեշտ էր նրանց հետ խոսել իրենց լեզվով և բանական-տրամաբանական միջոցներով: Այս մոտեցումը, ըստ նրա, գործնական կարևոր քայլերից էր:

Ըստ Կղեմեսի՝ մարդու փրկության համար բավական է, որ նա հավատա: Նա միաժամանակ հավատը դիտում է իբրև «հապավված գիտելիք», որին ի վերջո ձգտում էր նաև հին հունական փիլիսոփայությունը: Բայց հավատը մատչելի է բոլոր մարդկանց անխտիր, իսկ փիլիսոփայելու ունակությամբ օժտված են սակավաթիվ մարդիկ: Հավատը իբրև «հապավված գիտելիք, տրված է մարդուն որպես շնորհ և պատրաստի ու ավարտուն վիճակում, անմիջականորեն, մինչդեռ փիլիսոփայությունը իմացության երկարատև և ոչ միանշանակ գործընթաց է,

բազում և բազմաբնույթ ապացույցներ ու փաստարկներ է ենթադրում և բնավ ապահովագրված չէ սխալներից, շեղումներից դեպի ճշմարտություն տանող ճանապարհին:

Մարդկային իմացության պատմության, զարգացման ներքին տրամաբանության տեսանկյունից միանգամայն արդիական է հնչում Կդեմեսի մեթոդաբանական բնույթի այն հիմնադրույթը, որ հավատը յուրաքանչյուր ճանաչողական գործողության անհրաժեշտ ու անկապտելի տարրն է, որ ցանկացած գիտելիք (այդ թվում՝ բանական) պարունակում է նաև հավատի մասնիկ՝ առաջադրելով հավատի և գիտելիքի իմացաբանական միասնության գաղափարը: Այսպիսով՝ քրիստոնեական գիտելիքը նույն քրիստոնեական հավատն է, որը, ստանալով բանական իմաստավորում, ըմբռնելի է դառնում նաև մարդկանց բանականության համար:

Կդեմես Ալեքսանդրացին քրիստոնեական մտքի պատմության մեջ առաջինն էր, որ հստակ ձևակերպեց հավատի և բանականության, աստվածաբանության ու փիլիսոփայության ներդաշնակության մեթոդաբանական սկզբունքը, որը հետագայում զարգացում ստացավ Բարսեղ Կեսարացու (330–379 թթ.), Գրիգոր Նյուսացու (335–394 թթ.), Գրիգոր Աստվածաբանի (330–390 թթ.), Օգոստինոս Երանելու (354–450 թթ.), Թովմա Աքվինացու (1225/26–1274 թթ.) և քրիստոնեական մտքի այլ դասականների երկերում: Այս գաղափարները ստեղծագործաբար յուրացրեց և զարգացրեց նաև հայ փիլիսոփայական-աստվածաբանական միտքը, հատկապես՝ Անանիա Շիրակացին:

Շրջապատող աշխարհը, ողջ տիեզերքը, ըստ Շիրակացու, թե՛ անտիկ («արտաքին») հեթանոսական, աշխարհիկ իմաստասերների, թե՛ քրիստոնեական մտածողների տեսաբանման ընդհանուր օբյեկտն ու առարկան են, ուստի բազմաթիվ ու բազմաբնույթ և հաճախ հակադիր ու իրարամերժ ուսմունքների մեջ ճիշտ կողմնորոշվելու և դրանք սեփական բնափիլիսոփայության, ավելի ստույգ՝ «բնաբանության» ստեղծմանը ծառայեցնելու համար անհրաժեշտ էին մեթոդաբանական ու հետազոտական համապատասխան սկզբունքներ, մեթոդներ և չափորոշիչներ: Շիրակացին, քաջածանոթ լինելով անտիկ և քրիստոնեական տիեզերածնական և տիեզերագրական հիմնական ուսմունքներին, «Տիեզերագիտության» ներածական խոսքում հետևյալ կերպ է ձևակերպում իր հիմնական հետազոտական սկզբունքը. «Անենք նախ մեր առարկությունը հեթանոս գիտնականներին, որպեսզի հետո դիմելով մեր եկեղեցականին, հաջողությամբ հետևենք ընդունելի շարակարգության, քանի որ այս է օրինականը և [այս միջոցով է] բացահայտվում ճշմարտությունը»²:

Ընդսմին, «հերքելն» ու «առարկելը» բնավ չեն նշանակում կույր, անհիմն քննադատություն, ի սկզբանե բացարձակ մերժողական վերա-

² Անանիա Շիրակացի, Տիեզերագիտություն // Անանիա Շիրակացի, Մատենագրություն, թարգմ., առաջաբանը և ծանոթ.՝ Ա. Գ. Աբրահամյանի և Գ. Բ. Պետրոսյանի, Եր., 1979, էջ 64:

բերմունք որևէ ուսմունքի նկատմամբ, իսկ «շարադրելը»՝ անխոս, կույր համաձայնում և ընդունում, ոչ քննական-վերլուծական մոտեցում: Երկու դեպքում էլ նա հարցին մոտենում է գիտական որոշակի համոզմունքների և սկզբունքների դիրքերից, քննադատաբար ընդունում ու շարադրում է միայն այն, ինչը չի հակասում իր իսկ մշակած աշխարհայացքային և գիտատեսական սկզբունքներին: Հերքումն ու հիմնավորումը ընդհանուր միասնական հետազոտական մեթոդի երկու տարբեր, բայց և փոխկապակցված ու փոխապայմանավորված կողմերն են, որի գերագույն նպատակը ճշմարտության բացահայտումն է:

Շիրակացու փիլիսոփայելու առանձնահատկություններից է նաև այն, որ թե՛ քննադատության, թե՛ տեսական կառուցումների ժամանակ նա երբեմն սահմանափակվում է տեսական փաստարկներով՝ չբացահայտելով դրանց ներքին տրամաբանությունը և ապացուցման ամբողջական շղթան: Հավանաբար դա բացատրվում է այն բանով, որ նա հարկ չի համարում մանրամասն ներկայացնել այդ ամենը՝ նկատի ունենալով, որ ընթերցողն արդեն ծանոթ է քննարկվող տեսակետների փաստարկումներին: Այլ հարց է, որ արդի գիտությունը հետազոտողի կարևոր խնդիրներից է համարում նաև ենթադրվող փաստարկումների տրամաբանության բացահայտումը:

Անտիկ հեթանոսական գիտության և փիլիսոփայության մեջ գոյություն ունեն բազմազան ու տարաբնույթ ուղղություններ և ուսմունքներ, որոնց մեջ այդքան էլ հեշտ չէր կողմնորոշվել: Անհրաժեշտ էր որոշակիորեն խմբավորել հետազոտական աշխատանքը դյուրին դարձնելու նպատակով: Ելնելով այս պահանջներից՝ Շիրակացին հեթանոս բոլոր իմաստասերներին բաժանում է երկու հիմնական խմբի՝ «չար» (կեղծ) և «բարի» (ճշմարիտ): Իսկ ինչպե՞ս վարվել նրանց ուսմունքների հետ, որն է երկու խմբի բաժանման հիմքը, չափանիշը: Այդպիսի դեր, նրա կարծիքով, խաղում է միակ՝ գերագույն Աստծո ճանաչման կամ մերժման հանգամանքը: Խորապես ծանոթ լինելով անտիկ փիլիսոփայական ուսմունքներին՝ նա լավ գիտեր, որ որոշ հին հունական փիլիսոփաներ իրենց մտակառուցումների ընթացքում տրամաբանորեն հանգել են միաստվածության գաղափարին: Այլ հարց է, որ դա, այսպես կոչված, «փիլիսոփայական աստված» էր, փիլիսոփայական որոնումների արդյունք, ոչ թե հուդայական կամ քրիստոնեական միաստվածությունը: Սակայն Շիրակացուն այս պարագայում հետաքրքրում է միակ Աստծո ընդունման փաստը՝ անկախ նկատառումներից, նրա էությունից, բնույթից ու գործառույթներից:

Ընդ որում, հերքման առարկան «հեթանոսական խելագար, ցնդաբան իմաստունների» ուսմունքները, որոնք «Աստված չցանկացան ճանաչել», հարկ չկա շարադրել և հանգամանալի քննադատության ենթարկել, քանզի այդ աշխատանքն արդեն կատարվել է քրիստոնեական եկեղեցու «սուրբ հայրերի կողմից»³, այսինքն՝ հայրաբանությ-

---

³ Նույն տեղում:

յան շրջանակներում: Իսկ եթե այդպիսի քայլեր, այնուամենայնիվ, ձեռնարկվում են, ապա սոսկ մի նպատակով՝ դրանց օրինակով ցույց տալ բարի իմաստունների ճշմարտացիությունը և վեհությունը: Բարի իմաստունների թվին են պատկանում «հեթանոս այն գիտնականները», որոնք հանձնարարված են Պողոս Առաքյալի կողմից, և որոնց նա «աստվածաճանաչ իմաստուններ է» անվանում, այսինքն՝ «որոնք ընդունեցին մեկ աստվածությունը՝ անստեղծ և ամենակատարյալ, բոլոր զգայական և հոգևոր էությունների պատճառը»⁴:

Այսպիսով՝ հետևելով դասական և հայ հայրաբանության ավանդույթներին, մասնավորապես Եզնիկ Կողբացուն Շիրակացին որոշակի կապ և ընդհանրություն է տեսնում հեթանոսական առանձին ուսմունքների ու քրիստոնեական աշխարհըմբռնման միջև: Այս դրույթը սկզբունքային նշանակություն է ձեռք բերում նրա աշխարհայացքում:

Նախ հեթանոսական, ապա քրիստոնեական ուսմունքի լուսաբանման ու վերլուծության սկզբունքի ճշմարտացիությունը Շիրակացին հիմնավորում է թե՛ տեսականորեն, թե՛ պատմականորեն: Հիշյալ սկզբունքի պատմական (=ժամանակագրական) արդարացումն ու հիմնավորումը բխում են գիտելիքի ծագման (տարածության և ժամանակի մեջ), դրա զարգացման և ժառանգորդման նրա ըմբռնումից: Գիտության ծագման հարցն անմիջականորեն առնչվում է գիտելիքի զարգացման օրինաչափությունների, ժառանգորդման, գիտական մտքի զարգացման գործում առանձին ժողովուրդների ու երկրների կատարած դերի և ներդրման խնդիրներին: Դրանք ներունակաբար բովանդակում են նաև պատմամշակութային կարգի հետազոտական կտրվածք. նշված խնդիրը հայ գիտնականին հետաքրքրում է նաև հեթանոսական և քրիստոնեական գիտության բովանդակության և մեթոդների հարաբերակցությունը ճշմարտության բացահայտման ճանապարհին, հեթանոսական և քրիստոնեական աշխարհայացքային համակարգերում գիտության տեղի, դերի և գործառույթների վերլուծության անհրաժեշտության տեսանկյունից:

Հետևելով հույն մեծ փիլիսոփա Պլատոնին (մ.թ.ա. 428/427–348/347 թթ.) և Դավիթ Անհաղթին (V–VI դդ.)՝ Շիրակացին գիտության ստեղծման հարցում առաջնությունը տալիս է հեթանոսներին: Մասնավորապես, անդրադառնալով «տեսական փիլիսոփայության» բաղկացուցիչ մաս կազմող աստղաբաշխության ծագմանը՝ նա գրում է. «Առաջին ժամանակներում մատենագրական և իմաստասիրական բնույթի բազմաթիվ այլ գիտություններ, հատկապես աստղաբաշխական գիտությունը երևաց քաղղեացիների մոտ: Հետագայում նրանցից սովորեցին եգիպտացիները և հույները ու ավելի զարգացրին այն: Թեպետ և նրանք (քաղղեացիները) ջանացին հետևել իմաստասիրության, սակայն մեծ պատրաստություն չունենալու հետևանքով չկարողացան խորամուխ լինել և բարձրանալ մինչև լուսատուների իմացության աստիճանը,

⁴ **Անանիա Շիրակացի**, Տիեզերագիտություն և տոմար / Աշխատ.՝ Ա. Գ. Աբրահամյանի, Եր., 1940, էջ 1–2:

հասնել մինչև վերին պատճառականության բացատրությանը»⁵: Հետև-վաբար թեև աստղաբաշխության ծագման հարցում առաջնությունը պատկանում է հեթանոսներին՝ քաղդեացիներին, սակայն նրանց գի-տությունը սահմանափակ ու թերի էր երկնային մարմինների դիտում-ների հայեցողական բնույթի պատճառով, ինչն էլ իր հերթին թույլ-չտվեց նրանց ներթափանցել լուսատուների և դրանց շարժման ճշմա-րիտ էության մեջ: Այսինքն՝ բացահայտել այդ ամենի գերագույն պատ-ճառը՝ Արարչին: Հենց այս առումով հեթանոսական գիտությունը թերի է, սահմանափակ, բայց ոչ սխալական ամբողջության մեջ վերցրած:

Ընդունելով հեթանոս իմաստասերների առաջնությունը աստղա-բաշխության և մի շարք այլ գիտությունների առաջացման հարցում՝ Շիրակացին հայտնվում է նոր խնդրի առջև. իսկ ինչպե՞ս են հարաբե-րակցվում հին հեթանոսական գիտությունն ու քրիստոնեության սուրբ հայրերի ուսմունքները: Հայ գիտնականի կարծիքով՝ հին ժամանակնե-րում ևս, այսինքն՝ մինչև քրիստոնեության երևան գալը «իմաստուն մարդիկ, որոնք մանուկ հասակից իրենց կյանքը նվիրել են երկնային երևույթների ուսումնասիրությանը և խորացել իմաստասիրական գի-տության էության մեջ, հասկացել են ամեն ինչ և մտքով վեր խոյացել երկնաձեմ բարձրությամբ»: Ինչ վերաբերում է այն «եկեղեցու ուսուցիչ-ներին, որոնք իրենց կյանքը նվիրել են ուսումնասիրության», ապա «նրանք՝ անցնելով ամեն կարգի ճգնությունների միջով» և «պահպանե-լով աստվածային հավատքը և խորամուխ եղել գիտության մեջ»⁶:

Շիրակացու այս դատողություններից բխում է, որ եթե հեթանոսա-կան գիտությունն առաջացել է սուկ որպես մարդու մեջ առկա աշխար-հիմացության բնական հակումի և հետաքրքրասիրության դրսևորման արդյունք, ապա քրիստոնեության հայրերի հետաքրքրությունը գիտա-կան գիտելիքների նկատմամբ, քրիստոնեական գիտության սկզբնավո-րումը թելադրված էին աշխարհայացքային և կրոնագաղափարական նկատառումներով, աստվածային հավատի պաշտպանության և բանա-կան հիմնավորման անհրաժեշտությամբ: Այլ կերպ ասած՝ եթե հեթա-նոսների հայացքն ու իմացական կարողություններն ուղղված էին շրջապատող աշխարհի, ողջ տիեզերքի բացատրությանը, ապա եկեղե-ցու ուսուցիչները, զինված հավատով, խորանում են հեթանոսական առկա գիտության և փիլիսոփայության ոլորտների մեջ՝ քրիստոնեա-կան վարդապետության ճշմարտությունն ապացուցող բանական փաս-տարկումների հայտնաբերման նպատակով: Բացի այդ, հավատը ոչ թե խանգարում է, այլ հակառակը՝ օգնում է խորանալ գիտության մեջ:

Այսպիսով՝ հեթանոսական գիտության ուսումնասիրության օբ-յեկտն է ողջ տեսանելի տիեզերքը՝ իր կառուցվածքային մասերով, շրջապատող ֆիզիկական աշխարհը, բնությունը, իսկ տեսաբանող քրիստոնեական հեղինակներինը՝ արտաքին, այսինքն՝ հեթանոսական

⁵ Անանիա Շիրակացի, Տիեզերագիտություն, էջ 79:

⁶ Անանիա Շիրակացի, Տիեզերագիտություն և տոմար, էջ 29-30:

գիտության ձեռքբերումները: Այստեղից հետևում է, որ հեթանոս իմաստասերների ճանաչողական գործունեության արդյունքը դարձավ քրիստոնյա մտածողների ուսումնասիրության առարկա և իմացության միջոց, հավատի և Աստվածաշնչի հիմնադրությունների բանական-տրամաբանական փաստարկման հիմք: Քանի որ հեթանոսական գիտությունը պատմականորեն նախորդում է քրիստոնեությանը և զգալի արդյունքների է հասել բնության ճանաչողության բնագավառում, ուստի այն ձևավորվող քրիստոնեական գիտության և տեսաբանման հիմք ծառայեց: Հետևաբար՝ արտաքին աշխարհը և դրա մասին գիտելիքները քրիստոնեական տեսական մտքի ոլորտ ներգրավվեցին միջնորդավորված՝ հին հունական գիտության ուսանյակի միջով:

Հիշյալ օրինաչափությունն ունի նաև աշխարհայացքային հիմնավորում, քանի որ, ըստ Շիրակացու, «Սուրբ Գրքում արձանագրված օրենքները [բնավ] հակառակ չեն բնական գիտությանը, նրանց միջև գոյություն ունի միասնություն, ուստի առաջին իմաստասերները մեզ համար դաստիարակ դարձան: Նրանց ասածները քննության առնելով, տեսնում ենք նրանց ճշմարտությունը»: Այդ իսկ պատճառով՝ «մեր առաջին հոգևոր հայրերը վերցրին նրանցից ճշմարտության խոսքերը, որպեսզի երկու կողմերով [իմաստության] արմատով և ծայրերով, պահեն մեզ աստվածային հավատքի մեջ, որպեսզի մենք հազենանք [ծառի] ծայրերի պտուղներով և հաստատուն արմատի շնորհիվ միշտ ծաղկենք և պտղաբերենք գիտության մեջ»⁷:

Այսպիսով՝ եկեղեցու սուրբ հայրերի ուսմունքները խարսխված են Սուրբ Գրքի և հին հեթանոսական, առաջին հերթին հին հունական գիտության և փիլիսոփայության նվաճումների վրա: Քրիստոնեության հայրերը յուրացրել են այդ գիտելիքը և հարմարեցրել աստվածային հավատքին: Հավատը և հեթանոսական գիտելիքը (իր «դրական» մասով) իրար չեն հակասում, կազմում են միասնություն՝ ինչպես ծառի արմատն ու ճյուղերը: Գիտական գիտելիքն անհրաժեշտ է քրիստոնեական ուսմունքի ճշմարտությունը բանական եղանակով հիմնավորելու և ապացուցելու համար:

Այսպիսով՝ աշխարհայացքային և գաղափարական նշված խնդիրը Անանիա Շիրակացին լուծում է՝ առաջադրելով «բնական» և քրիստոնեական իմաստությունների անհակասականության գաղափարը: «Բնական» իմաստություն ասելով՝ նա հասկանում է բնության, ֆիզիկական աշխարհի բանական, բնագիտական ճանաչողության արդյունքները, ինչը տեղի է ունենում մարդու բնության՝ էության մեջ առկա «բնական հետաքրքրասիրության» շնորհիվ: Իմաստության (գիտելիքների) ստորաբաժանումը «բնականի» և «քրիստոնեականի» կարևոր նշանակություն ունի ինչպես Շիրակացու աշխարհայացքի, այնպես էլ ողջ հայ միջնադարյան փիլիսոփայական և բնագիտական մտքի բնութագրման համար առհասարակ: Այս սկզբունքը յուրացվել ու լայնորեն

---

⁷ Նույն տեղում, էջ 30:

կիրառվել է Գրիգոր Մագիստրոսի (մոտ 990–1058 թթ.) Հովհաննես Մարկավագ Իմաստասերի (մոտ 1045–1129 թթ.), Հովհաննես Երզնկացի Պլուզի (1230–1293 թթ.), Հովհան Ռոտունեցու (1315–1386 թթ.), Գրիգոր Տաթևացու (1346–1409 թթ.) և ականավոր հայ այլ իմաստասեր-գիտնականների տեսական կառույցներում: Նրանք զարգացրին, ինչ-որ առումներով որոշակիացրին և նորովի մեկնաբանեցին այդ ելակետային մեթոդաբանական սկզբունքը:

Սակայն հեթանոսական և քրիստոնեական իմաստության անհակասականության, մասամբ նաև ընդհանրության սկզբունքը թեև նախադրյալներ էր ստեղծում անտիկ գիտության իմացաբանական կարգավիճակի վերականգնման ու «վերանորոգման» համար, սակայն այն, ինչպես կարելի է համոզվել, կիրառելի էր միայն տեսաբանելու այդ երկու ձևի ընդհանուր խնդրակարգի շրջանակներում: Մինչդեռ քննարկվող դարաշրջանում ևս հայտնի էր, որ անտիկ ուսմունքների և Աստվածաշնչյան տեքստերում արտացոլված գիտելիքների միջև միշտ չէ, որ հնարավոր է անմիջական կապ հաստատել, ընդհանրություն գտնել, ինչը լուրջ խոչընդոտներ էր ստեղծում քրիստոնեական մտքի ողջ պատմության ընթացքում: Ավելին՝ հաճախ անտիկ փիլիսոփայական և աստվածաշնչյան մոտեցումները ոչ միայն տարբերվում, այլև հակադիր էին միմյանց:

Տրամաբանորեն զարգացնելով և խորացնելով մեթոդաբանական նախորդ սկզբունքը՝ Շիրակացին հայտարարում է. ինչ վերաբերում է բանական գիտելիքի այն բնագավառներին կամ հայեցակարգերին ու ամբողջական ուսմունքներին, որոնք բացակայում են Սուրբ Գրքի տեքստերում կամ էլ արտացոլվել են աղոտ, ոչ հստակ ձևով և համակարգված չեն, ապա նման դեպքերում միանգամայն անհրաժեշտ է դիմել հին հունական ուսմունքներին՝ լրացնելու բանական գիտելիքի համակարգում առկա բացը: Այդ կապակցությամբ նա իր «Աշխարհացոյցը» սկսում է մեթոդաբանական ու աշխարհայացքային կարգի հետևյալ չափազանց կարևոր հիմնադրույթով. «Աշխարհագրության մասին Աստվածաշնչում չկան լիակատար տեղեկություններ [իսկ եղածները ցրված են այս ու այնտեղ և բարդ են ու դժվար հասկանալի], այդ պատճառով էլ հարկադրված ենք դիմելու հեթանոսական գիտնականներին, որոնք աշխարհագրությունը ստեղծել են շնորհիվ ճանապարհորդության և նավագնացության ու ճշտել երկրաչափությամբ»⁸:

Անտիկ շրջանի և քրիստոնեության գրավոր աղբյուրների համեմատական վերլուծությունը հայ գիտնականին հանգեցրել է հետազոտական երկու հիմնական մակարդակների առանձնացման. 1) դրանց ընդհանուր խնդիրների և գիտելիքի ոլորտների մակարդակ, 2) այն խնդիրների և գիտելիքի տեսակների մակարդակը, որոնք առկա են անտիկ գիտության մեջ և բացակայում են քրիստոնեության գրավոր աղբյուրներում: Այլ կերպ ասած՝ քրիստոնեական գիտության մատրիցան

⁸ **Անանիա Շիրակացի**, Աշխարհացոյց // Մատենագրություն, էջ 258:

չի համընկնում անտիկ գիտության մատրիցայի հետ: Ուստի, եթե առաջին դեպքում անհրաժեշտ է վերլուծել ու համակցել անտիկ և քրիստոնեական հայեցակարգերը, ապա երկրորդ դեպքում դրա կարիքը չկա, որովհետև կարելի է սահմանափակվել անտիկ տեսության քննարկմամբ: Այս պարագայում հետազոտական միտքը միանգամայն ազատ է: Բացի այդ, նման դիրքորոշումից տրամաբանորեն հետևում է, որ գիտելիքի տեսակների (կամ գիտաճյուղերի) շարքն ու շրջանակները որոշելու համար Շիրակացին, բնականաբար, ելնում է գիտելիքի անտիկ համակարգից: Ի վերջո՝ դա է որոշիչ դեր խաղում գիտելիքի պատմամշակութային մի դարաշրջանից հեթանոսությունից մյուսին քրիստոնեությանն անցնելու գործընթացը բնութագրելու համար:

Բանալի բառեր – *տիեզերք, անտիկ գիտություն, քրիստոնեություն, անհակասականության սկզբունք, ճանաչողություն, մեթոդաբանություն, հարաբերական ինքնուրույնություն*

КАРЛЕН МИРУМЯН – *Методологическое обоснование «науки о природе» в трудах Анании Ширакати.* – В статье изложена методологическая концепция армянского учёного и философа VII в. Анании Ширакати о соотношении античного научно-философского наследия и христианского учения, философии и богословия, разума и веры, которая была стержневой для раннего средневековья. В статье показано, что учёный усматривает определённую связь и преемственность между языческими учениями и христианским мировоззрением. Если объектом исследования языческой науки является космос в целом, то объектом исследования христианских мыслителей стали достижения языческой науки. То есть результат познавательной деятельности языческих философов стал предметом изучения и средством познания для христианских авторов. В статье рассматривается система аргументов Анании, обосновывающих принцип непротиворечивости античной науки и христианского учения.

Ключевые слова: *космос, античная наука, христианское мировоззрение, принцип непротиворечивости, преемственность знаний, объект познания, методология, относительная самостоятельность*

KARLEN MIRUMYAN – *Methodological Substantiation of the “Science of Nature” in the Works by Anania Shirakatsi.* – The article presents the methodological conception of the Armenian scientist and philosopher of the 7th century Anania Shirakatsi on the correlation of ancient scientific and philosophical legacy and Christian teachings, philosophy, and theology, reason, and faith, which was pivotal for the early Middle Ages. The article shows that the scientist discerns a certain connection and continuity between pagan teachings and the Christian worldview. If the object of the study of pagan science is the cosmos as a whole, then the object of the study of Christian thinkers is the achievements of pagan science. Therefore, the result of the cognitive activity of pagan philosophers has become the subject of study and a means of cognition for Christian authors. The article considers the system of arguments of Anania Shirakatsi, substantiating the principle of consistency of ancient science and Christian teachings.

Key words: *cosmos, antique science, Christian world vision, principle of consistency, the continuity of knowledge, object of knowledge, methodology, relative independence*

Ներկայացվել է՝ 03.10.2019

Գրախոսվել է՝ 06.11.2019

Ընդունվել է տպագրության՝ 28.11.2019